

kivándorló) című verséből vett mottó előzi meg. Ez Somlyó György fordításában a következőképp hangzik:

Holnap indul hajóm messzi Amerikába
S nem térek vissza sohasem
Kedves utcáimon sétáltatni vak árnyam
A pénzen mit nyerek lírai préríken

Mert visszatérni jó a gyarmati katonáknak
Úzerek adták el arany érmeimet
De új ruhámban végül hadd heverek
Árnyán halk madarak és majmok lakta fáknak...

Egyébként mindenben, így a helyesírás tekintetében is a kéziratot követtük, csupán néhány rövidítést oldottunk fel. Közlésünk mégis elsősorban az olvasóközönség igényeit szolgálja, más szóval nem filológiai igénnyel készült.

BARÓTI DEZSŐ

RADNÓTI MIKLÓS

EXOTIZMUS A HÁBORÚ UTÁNI FRANCIA KÖLTÉSZETBEN

BEVEZETÉS

(A világháború — A régi és az új valóságkeresés és kísérlet)

A világháború határkő, gazdasági és szellemi tekintetben. A lélek kifejezésének valósággá válása a forma is.

A háború előtti szilárd világ helyébe a változás és a nyugtalanság világa lépett. Értékek újjáértékeltek s nem volt bizonyos, hogy az újjáértékelési folyamat után is értéknek maradtak. A valóság helyére is „új valóság” lépett. A régi valóság tagadása annak lerombolásához vezetett, a lerombolás pedig a kereséshez és a kísérlethez. A keresés természetes megjelenési formája a kísérlet. A világháború alatt és az utána következő években a művészetek uralkodó tendenciája a minden síkon megváltozott viszonyok kifejezésére való törekvés volt, az új kifejezésére való törekvés. Innen a művészetek kísérletjellege.

A keresés vezetett az izmusok-hoz s a megváltozott valóság és egyben a régi valóság tagadása magyarázza az izmus-ok *manifesztális* voltát és sokszor az anyaggal szemben való brutalitását. Ez a keresés vezetett a dadaizmustól a szürrealizmusig, hogy az indulást s a véget jelezzük, a szürrealizmusig, mely már a megtalált belső valóság igényével lép föl.

Mert a külső világ összeomlásával velejárt a belső világ összeomlása is s az általános tagadásnak ez a szelleme az 1918 utáni francia irodalmat is betöltötte. De a tagadás mögött megtalálhatjuk az újjáértékelésre, az abszolútra, a tisztaságra való vágyat.

AZ EXOTIZMUS ÚTJA

(Áttekintés — „Activité coloniale”, — gyarmati kérdés — Parnasse — Az utazás és exotizmus viszonya —)

A keresés és a kísérlet kettős jelensége magyarázza az exotizmus új formáját is, melyről később esik szó. [...]

Az exotizmus fogalma koronként változik s ez természetes is. Nem célunk itt, mikor a háborúutáni líráról írunk, rendet teremteni abban a zűrzavarban, melyet különböző szerzők különböző definícióikkal teremtettek. Csupán néhány, — a fejlődés szempontjából fontos jelenség ismertetésére szorítkozunk. Az „exotikus” szó szerinti értelme: kívülről jött; 1. a fogalom azonban igen plasztikusnak bizonyult. E fogalommal kapcsolatban a XIV. században Froissart-ról, a XVI.-ban Rabelais, Baif, Ronsardról beszélnek, a XVIII. század ily szempontból földolgozott nevei Voltaire, Bernardin de Saint-Pierre, Dufresny, Montesquieu. Folytatják Mme de Staël-lal, Chateaubriand-dal, Rousseau-val, de beszélnek Lamartine-ről és Musset-ről is. A Parnasse exotizmusáról nálunk is esik szó.

Az exotizmus szempontjából vizsgálva a francia irodalmat, a XIX. században új összetevővel kell számolnunk. Az író és az exotizmus viszonyán esik itt lényeges változás.

A gyarmatosításra gondolunk. [...]¹

A HÁBORÚ UTÁNI LÍRA

(Pittoresque és exotizmus — Az irodalom saját anyaga ellen fordul — A világgép változása — Közvetlen látás — Az író figyel és ábrázol — Az olvasó ignorálása — A „choc” — A nyelv — Desztillálódás — Az új hasonlat — Szómagia)
Hogy a háború utáni francia lírában az exotizmus jelenségének motívumai igen gyakoriak, az az új líra konstrukciójából következik.

E költészetben még a pittoresque is az exotizmus egy formája igen gyakran. A realitás új alakját akarja fölmutatni ez az irodalom. A mai olvasónak unalmasak az *Iliász* és az *Odüsszeia* rituális ismétlései, írja André Berge.

Az irodalom önmaga ellen fordul, jobban mondva saját anyaga ellen. Eddig ismeretlen világot akar megismertetni s eddigi lehetőségei erre nem alkalmasak teljesen. Ezért, a kifejezésért vívott küzdelmében sokszor hagyományellenesnek látszik, sokszor anyagszerűlennék. Hozzátehetjük, hogy sokszor az is. Hogy az új irodalom kifejezhesse mondanivalóját, fel kellett borítania az előttük jártak észrevételeit. A világ változik meg s vele együtt megváltozik a világgép is. Karteziánus módon *tabula rasat* kell csinálni s a francia irodalom e korszakában megteszi ezt. Teheti, mert a francia szellem mélységesen descartesi. Frisséget keres s ennek a keresésnek természetes eredménye, a primitív fogalmához való eljutás és az erre való törekedés.

A modern szobrászat a néger bálványszobrokhoz jár tanulni, nemcsak formát, hanem természetesen világnézetet is. André Beucler írja valahol, hogy a világ számára dekoratív, azaz nem utánoz semmit. Tudomásul kell venni a szemlélt dolgokat magyarázgatás nélkül.

A modern író látásmódjának jellemző sajátága, hogy közvetlen akar lenni, legfontosabb feladatának a tárgyhűséget látja. Ebből különös dolog következik. A látás, komplex volta ellenére oszthatatlan, de képtelen betartani a téma befogadására előkészített kereteket.

Közvetlen, tehát egyre jobban eltávolodik a szentimentális formájú érzelmektől, melyeket megértünk és adaptálunk intellektuális szokásaink szerint. Mert amit érzésnek neveznek, az a *raison* leszármazottja, logikai rendezés.

A mai író ellenben a külső világot figyeli, de nem osztályoz és nem magyaráz. Ábrázol. És közben nem vesz tudomást az olvasóról, aki meglepődhet vagy megzavarodhat sőt meg is lepődik és meg is zavarodik. Célt is ért el ezzel. Ábrázolt. (Huxley vagy Proust) Az észrevételek is úgy kerülnek át az olvasóhoz, hogy előzetesen nem

alkalmazkodhatik hozzájuk. Meglepetések érik. Igen. Mert itt már a lélektan területén vagyunk, ahol minden misztérium és dráma.

A „choc” a fontos. Tudta ezt már André Gide is, de teljes megvalósítását M. Proust adta. E két művész elsősorban a „formátlan műfaj” mestere, de hatásuk a kortárs-lírára fölmérhetetlen.

Proust a nyers (brute) szenzációban a valóság lényegét fedezi fel.

Módszere nem a hosszas leírás, hanem a reveláció.

Az észrevétel a fontos és a gondolat s syntaxis között szoros kapcsolat van. Amikor a lelki élet legkisebb eleme is fontosságot nyer, akkor teret hódít az irodalomban a nyelv elemi építő része, — a szó.

A szó felel meg az észrevételnek. A módszer brutális. Szinte fényképszerűen adja vissza dolgok pillanatát, belénkűt.

Ebből következik, hogy a pittoreszk stílusa is megváltozik, desztillálódik. Blaise Cendrars „L'Or” [Arany] c. versét kezdi így:

A kikötő.
New-York kikötője.
1834²

Mert a mondanivaló nincs mondatba fogva, a szó teljes evokatív erejének örvend.

Árnyék és fényrészletek vannak az írói műben, a képzelet kiegészít. A kis részletek adják a műnek személyes, unikum voltát. Az intelligencia részére kellenek a nagy vonalak; az inuitilis precízes-ek [szabályos haszontalanságok] adják azt a lehetőséget, hogy a költővel egygyé legyünk. Jó példája ennek Valéry Larbaud *L'Harmonika-Zug* c. verse.³

A pittoreszkben hasonlatok vannak, melyek a távolba visznek. Ezek helyettesítik a leírást. Még P. Loti, az exotikus regény újjáteremtője is a végtelen felé keresett szabadulást, metaforái elragadnak a földtől.

Az új irodalom már nem a konkrét tárgyból indul el a hasonlatnál, — mondja André Berge említett munkájában, — a hasonlat legfeljebb ott végződik (Gide)

A metafizikai kérdéseket így más oldalról közelíti meg ez az irodalom, mert a személyes és a különleges újrateremthetik az általánost.

A szó mágiája minden szótagban megjelenik. A szó tartalma és nyomtatott külalakja hat. Guillaume Apollinaire *Calligrammes* c. kötetében a mondatok elhelyezésével, nyomdai tipográfiájával zsonglőrösködik.

Ez az, ami a zenében a hangszerek sajátos jellegzetessége. A lényeg megközelítésének egyik módja ez is.

AZ ÚJ EXOTIZMUS

(Kezdetek az impresszionistáknál — Japán hatás a háború utáni líráig — Apollinaire — A Cosmopolitisták — Ivan Goll — Anthologie mondiale — Az ismusok — Egy előfutár — Blaise Cendrars — Anthologie nègre — A néger motívum — Európai exotizmus — Utazás — Az utazás pszichózis — Philippe Soupault, Francis Carco, Valéry Larbaud —)

Az új exotizmus kezdetei a modern francia irodalomban az impresszionizmus művészetével vannak szoros összefüggésben. A francia irodalom, mint láttuk, már a korai romantikától gyakran keresi felújulási lehetőségét az exotikus népek alkotásaiban. S a japáni művészet felé fordulás, mellyel az új exotizmus jelentkezik nem véletlen. Amíg az egyszerűséget kereső preromantikusok, vagy a dekadenciától menekülni akaró XX. sz.-beli művészek inkább a primitív népekben, addig a túlfinomult impresszionisták a hozzájuk inkább hasonló japáni művészetben találtak önmagukra.

A sokáig elzárkózott szigetország, mihelyt kereskedelmi összeköttetését az európai államokkal felvette, hatni kezdett. [...] ⁴

Az új, háború utáni exotizmushoz, a primitív népek iránt való érdeklődéshez az átmenetet Guillaume Apollinaire, ez az érdekes művész képviseli. [...] ⁵

A couleur locale mely annyira jellemzi a háború előtti irodalmi exotizmust megtalálható Apollinaire-nál, a spleen még erősen indíték (Lásd a munka mottójaként idézett két strófát), de a képalkotásban és a lélektani hátteret tekintve már az új exotizmus megnyilatkozása.

De a primitív kultúrák iránti vonzódás a háború utáni költészetben elsősorban az ún. cosmopolitistáknak köszönhető, nekik köszönhető az idegen kultúrák iránti mély és újszerű érdeklődés is.

A mozgalom Franciaországból indul el és hat az összes európai államokra. Hatására minden kultúrállamban jelennek meg többnyelvű kiadványok és nagyarányú antológia-tervek készülnek. A vers: Ivan Goll. [...] ⁶

Az egész költőcsoportnak törekvése a nemzetköziség a béke és a haladás s ennek legvégső konzekvenciáit is levonják. Művészetük megjelenési formájára is hat ez. Igyekeznek, — tudatosan! könnyen fordítható verseket írni. Több költő ír *Pièce a traduire* [Fordítandó költemény] címmel verset. (Mellesleg jegyezzük meg, hogy jó példája e törekvésnek a magyar Kassák Lajos, aki idegen nyelvre a legkönnyebben fordítható magyar költő. Sőt ugyancsak ő több kiadványában hozza több nyelvre fordítva a kiadványban szereplő szöveget vagy verset.)

E költőcsoportnak az exotizmusról való véleményét tökéletesen adja Ivan Goll-nak a *Cinq Continents*-hez (Öt világrész) írott avant-proposának [előszavának] az a részlete, mely az antológia exotikus anyagával foglalkozik. Hogy megvilágítsuk verssel is Ivan Goll idevonatkozó sorait egy afrikai néger verset közlünk, mely a *Chanson pour danser* [Táncdal] címet viseli. Jellemzőnek tartjuk megemlíteni, hogy ez a vers fordításban a „Ma” c. magyar folyóiratban is megjelent, mely nagyrészen a magyar szürrealisták revüje volt. (Szerkesztette: Kassák Lajos). A verset itt adjuk saját fordításunkban is. [...] ⁷

Maguk az „izmusok” — mint ezt befejezésünkben kifejtjük — exotikus jellegű kísérletek a formatörténet szempontjából. Minthogy nem célunk részletesen foglalkozni mibenlétükkel, csak a kiindulást (dada) és a betetőzést (szürrealizmus) említjük itt, e kettő különben egy fejlődési vonalat indít, illetve zár le. [...] ⁸

Természetes, hogy ez a modern költészetben jelentkező primitivitás iránti rokonszenv a képalkotásban sokszor a groteszkbe csúszik, s a kép valósággá válását erősen befolyásolja a dada. Érdekes előzője ennek a költészetnek az 1867-ben született Georges Fourest, kinek *La Nègresse blonde* [A szőke néger nő] c. könyve még 1909-ben jelent meg. Mint korai kuriózumot közöljük egy „szonettjét”, mely a „pseudo-sonnet imbriaque et désespéré” [mámoros és reménytelen álszonett] műfaji megjelölést viseli. [...]

Az új francia líra legfontosabb költője az exotizmus szempontjából Blaise Cendrars. Típusa a háború utáni költőnek, de kimagasló egyéniség is. [...] ⁹

Cendrars exotikus „érdeklődése” a legmélyebb és legmesszebbmenő kortársai között. A néger-kérdés erősen érdekli. Ennek szinte egyedülálló és hatalmas dokumentuma az *Anthologie nègre* címen közölt néger népmese, modern mese és népköltési gyűjtemény, melynek bevezetője és nyolc oldalra terjedő bibliográfiája komoly folklór és nyelvi stúdiumot árul el. Maga a néger motívum egy költőt sem foglalkoztat annyira mint őt. A táj és az ember egyaránt. Szép példája ennek a *Continent noir*. (Fekete világrész)

Ízig-vérig az exotizmus költője. *Kodak* c. könyvének tartalomjegyzékét végigfutva a következő furcsa, jellemző verscímeket találjuk:

Sur l'Hudson, Les Mille Iles, Cucumingo Squaio-Wigwam, Ville-de-Frisco, Mississipi, Bungalow, Vomito Negro, Ruine espagnole, Le Bahr-El-Zéraf etc., és cikluscíme a *Chasse à l'Éléphant* [Elefántvadászat]. Képzeletének központi irányítója ez a néger-

studium és képalkotását átszővi a legteljesebb mértékben. *Les grands fétiches* [A nagy bálványok] c. versciklusából idézünk néhány sort:

*Egy férfi és egy nő
Egyformán csúnyák egyformán meztelenek
A férfi kevésbé kővér mint a nő de erősebb
Keze a hasán és szája mint egy persely*

*Menekülni akartam a vezér asszonyaitól
Fejem szétrepedt a nap követől
A homokban
Nem maradt más csak a szám
Nyitva mint anyám hüvelye
És kiáltón¹⁰*

Az imént képalkotó fantáziájának exotizmusáról beszéltünk. Ez előtérbe tolaszik olyankor is, mikor nem szükségszerű. De mert a költőnek egészen bensősége, a megvalósulás tökéletes, s az egyéni hitel aranya fénylik minden során. A párisi Eiffel toronyról a következő groteszk képet adja:

*A Gangeszen
Benáreszben
Hindu templomok onanista bűgőcsigái
És Kelet tömegeinek tarka lármája között
Hajladozó kecses Pálmafa!*

-----
*Mikor a nap letűnik mögötted
Bonnot feje a guillotine alá gurul
Te futsz Afrika szívében
Zsiráf
Strucc
Boa
Egyenlítő
Monszunok¹¹*

Szinte természetes és várható, hogy az exotikus fantázia megtermi a maga vadhajtasait, s a groteszkból az ötletességig sülyed. *Kodaç* c. kötetében *Menus* ciklus-cím alatt egész sorát hozza az ilyen „verseknek”:

*River Rouge-i lazac
Kanadai medvecomb
Marhasült a minnesotai legelők fajtájából
Füstölt angolnák
San-Franciscói paradicsom
Világos sör és kaliforniai bor¹²*

Cendrars utazó. És az örök utazó szemében természetessékké válnak a dolgok. De Cendrars költő is. És néha hatalmas lélegzettel fújja ki magából a fölgülemlett energiát, és a fölgülemlett képeket. S a képek megnőnek.

*Egyforma rács volt akkoriban minden bárban
A pincér csak pisztollyal kezében szolgálta ki a
vendégeket
Gyakran megesett hogy egy pohár italért megöltek
valakit
Igaz a rács ma már csak pittoreszk elem*

*De a kínaiak most is ott ülnek és isznak
Meg a németek mexikóiak
És néhány kanak is kis gőzhajón jöttek gyöngyház-
kopra- teknőc-rakománnyal*

Énekesnők

*Rettenetesen kifestve banktisztviselők banditák
irdatlan kezű tengerészek¹³*

(.....)

Utazni. Ahogy ezek a költők utaznak, úgy csak a háború utáni ember, a háború utáni európai ember tud utazni. A négy évig bezárt lélek mohóságával és örömeivel és ugyanakkor tudja, hogy a határok bármely pillanatban bezáródhatnak körülötte és újra — fogoly. A nyugtalan lélek utazása ez, maga a nyugtalanság. És intellektuális gyönyör. Élvezni az európaiságot, mely a ma Európájában — exotizmus. Új romantika, melyet a nyugtalanság szül. A „biedermeier lélek” nem utazik, lélekben sem. S ha utazik, akkor is nászútra legföljebb s akkor — konvenció helyre.

A háború utáni költő Európában is az exotikus helyeket keresi, irtózik a konvenciótól, de ugyancsak irtózik az érzelmektől is, s különösképpen az ún. couleur locale-tól. Pillanatnyi pihenései alatt úgy dolgozik az idegen helyeken, mintha otthon lenne, tájélménye nincs, a belső lényegét mondja el. És otthon úgy dolgozik, mintha őserdőben lenne, ha a belső lényeg kifejeződésének ez a pillanatnyi útja. (Az imént említett *Tour* című Cendrars versre gondolunk.)

Az utazás pedig több e művész számára mindennél, több mint elődeinek, nem kaland, nem tapasztalás, nem tanulás, nem megújulás, nem menekülés és nem más. Mindennél több: pszichózis. Blaise Cendrars írja:

*Aztán, egy péntek reggel, az én utazásom ideje is
elérkezett*

December volt

Azért keltem útra hogy az ékszerkereskedőt elkísérjem aki Karbinba indult

Két fülkénk volt az expresszen és harmincnégy koffertünk pforzheimi ékszerekkel

Német bazáraru „Made in Germany”

Ő új ruhába öltöztetett s miközben a vonatra szálltam leszakadt egy gombom

— Emlékszem, emlékszem, azóta is gyakran gondoltam rá —

A kofferozon aludtam és nagyon boldog voltam hogy játszhattam a nikkelezett browninggal amit szintén tőle kaptam¹⁴

Néhány sorral följebb arról írtunk, hogy a háború utáni lírikus elsősorban a belső valóságot szolgálja s hogy az exotizmus is belső élmény s nem az utazás következménye. Cendrars régebben idézett verse mellett szép példája ennek Philippe Soupault *Morizon*-ja, ez az asszociatív fantáziajáték álom és ébredés között a kávéházban.¹⁵ *Westwego* c. verse európai exotizmusával ez évek lírájának csúcsát képviseli.

A másik költő Francis Carco.¹⁶

Mint érdekességet említjük meg, hogy Carco Nouméa-ban (Új-Kaledóniában) született, s ez magyarázza talán párisi exotizmusát... [...]

Az „európai exotizmus” főképviseelője azonban egy másik kitűnő utazó-költő, az unanímista-szocialista Valéry Larbaud.¹⁷

Jellemző címe *L'ancienne Gare de Cahors* [A cahorsi régi pályaudvar], a verset pedig így kezdi:

Ízig-vérig utazó, aki sehol sincsen otthon a három „anyanyelvével” s otthon van mindenütt, meglepetések és izgalom nélkül, de ereje tudatában. *Images* [Képtörédek] c. ciklusából idézzük a következő sorokat:

- I. Egy nap Harkov egy népes városrészében...
- II. Egy reggel Rotterdamban, a Boompjes-rakparton...
- III. Kordova és Szévilla között
Van egy kis állomás
Ahol a Sud-Express minden kézzelfogható ok nélkül mindennap
megáll.

S a befejezés szinte szimbólummá nő:

Meg tudnám hódítani a világot!

BEFEJEZÉS

(Az új exotizmus fogalma — A *couleur locale* és az érzelmi velejáró hiánya — Új motívumok — Inquiétude [Nyugtalanlás] Európai exotizmus — A forma exotizmusa — Az izmusok tudatossága — Kapcsolatok a „primitív”-vel — Keresés és neurózis.)

Tanulmányunk befejezéseként az új exotizmus fogalmát három oldalról közelíthetjük meg. A tartalom, a forma és a képalkotás oldaláról. A forma és a képalkotás közötti különbség talán e felosztásnál nem nyilvánvaló, de a későbbiekben látni fogjuk, hogy e különbséget meg kellett tennünk. Tartalom szempontjából nézve a háború utáni irodalom exotizmusát, legelső különbség, mely szembetűnik, hogy az előző korszakokban olyannyira kihangsúlyozott *couleur locale* igen gyakran elveszti fontosságát. De nemcsak ez veszti el fontosságát, hanem ennek érzelmi velejárója is. Az új exotizmus minden szentimentális jegyet nélkülöz.

Valéry Larbaud büszkén vallja magát „citoyen de partout” [világpolgár]-nak, de a szó szoros értelmében. A háború utáni írók otthon vannak mindenütt, tehát az exotikus kép más motívumai hangsúlyozódnak ki náluk. A Gide a miénkhez hasonló országképet ad a Congo születéséről, vagyis oly módszerrel dolgozik és olyan szemmel figyel, mintha valamelyik európai állam életét figyelné. Nem hatja meg a táj exotikus volta. Nem az exotikus élményen van a hangsúly, hanem a már említett „inquiétude”-n, mely utazni készíti az író. Természetes hát, hogy e könyvekben teljesen új motívum lesz többek között a kizsákmányolt négerék problémája, de ugyanakkor ez természetesen következik az új szemléletből.

Blaise Cendrars akárhány könyvében nincs is leírás, a könyv mégis — exotikus. És a háború utáni idők termelik ki voltaképpen az „európai exotizmus” fogalmát. Az utazás nehézségei, a háború utáni elzárkózás, a közép-európai államok ellenségessége a tulajdonképpeni szülői.

Forma szempontjából az izmusok — melyekről már esett szó — tulajdonképpen exotikus jellegű kísérletek úgy az anyaghoz való viszonyukat tekintve, mint lélektani hátterüket.

Mert exotizmus formai szempontból talán a képvers is. Megjelenési formája nem következik rendszerint a tartalomból, de következik a szemléletből, a különleges, exotikus fölmutatásának ambíciójából. Képalkotásuk újsága az a jelenség, melyet talán legtalálébban asszociációs exotizmusnak neveznénk, amely azonban tekintve az „izmusok” immár többször említett tudatos jellegét — szintén — tudatos.

Nem hagyhatjuk azonban megjegyzés nélkül, hogy az asszociációk rögzítése idő-

vel sablonizálódott s ez tán paradox bizonyítéka is az új exotizmus „belső” hitelének. Nem a hely, a lényeg a fontos. A hely csak érzékelteti a belső valóságot, s ezért túl nagy fontossága nincs. Kedvenc helyek vannak, melyek ismétlődnek szinte egy új konvenció kényelemszeretetével: Oklahoma, Cap de l'Espérance-Bonne, Singapore, etc.

A dadaizmustól a szürrealizmusig; e két irány mint már említettük kezdet és vég s a közöttük ívelő vonal tulajdonképpen a fejlődés vonala is.

A tudatosságból következik, hogy szoros kapcsolatok fűzik ezeket az irányokat, különösen ezek betetőzését a szürrealizmust a primitív kultúrához, a költőket a primitívek énekeihez. A szürrealizmus éveiben, aktivitását tekintve nyugodtan mondhatjuk, hogy harcok éveiben már hat Lévy-Bruhl, aki a praelogikus gondolkodásra és a szabad asszociációra építi föl a primitív lélekről szóló elméletét. Később a kérdés fejlődésével ez a kapcsolat még nyilvánvalóbbá válik, különösen akkor, ha ismerjük a háború utáni francia líra képviselőinek erősen intellektuális beállítottságát. Ez az új exotizmus tehát tudatos szolgája a nagy keresésnek, mely az „emberi újjáépítést” szolgálja és fontos alkotó eleme az európai lélek neurozisének.

JEGYZETEK

- 1 A következő néhány oldalon különböző forrásmunkák alapján franciául foglalja össze a gyarmatosítás történetét, majd a háború előtti francia líra exotizmusának bemutatására tér rá. Néhány sorban megemlíti Baudelaire, Leconte de Lisle és Heredia nevét, majd J. A. Nau, R. Randaud, D. Thaly, P. J. H. Charentier, L. Loups, A. Thustes, J. Supervielle, A. Droin, H. J.-M. Lévet műveiről ad jórészt lexikális jellegű áttekintést.
- 2 Az eredetiben franciául.
- 3 Az eredetiben franciául idézi a verset. Később lefordította. Az összes versei és műfordításai c. gyűjtemények *Oda* címmel közlik.
- 4 A következőkben W. Schwartz tanulmánya alapján (*L'influence de la poésie japonaise sur la poésie française contemporaine. Revue de Littérature Comparée. 1926. 654.*) [A japán költészet hatása a mai francia irodalomra.] a japán költészet franciaországi hatásáról ad áttekintést franciául.
- 5 Néhány soros francia nyelvű pályaképet Apollinaire-ról.
- 6 A kéziratban Ivan Gollról ad pályaképet, akinek egyébként, mint összes verseiből jól ismertes, néhány versét is lefordította. A „*Les cinq Continents*” [Az öt világrész] c. nemzetközi antológiájáról szólva kiemeli, hogy az amerikai indiánoktól kezdve az afrikai négerrekig minden nép költője helyet kapott benne, majd magyarul a következő lapalji jegyzetet fűzi hozzá: „E helyen használjuk fel az alkalmat egy igen elterjedt de téves bibliográfiai adat kijavítására. André Ady, Alexandre Barta et Lajos (sic) Kassák képviselik. A kritika nem tartozik ide. Ez tény. A könyvből egy kiadás készült s az előttünk fekszik. Ezzel szemben irodalomtörténeti munkák és életrajzok bibliográfiájában gyakran találunk hivatkozást arra, hogy e könyvben Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Szép Ernő stb. szerepelnek. (L. pl. Juhász Géza: *Babits Mihály*, Kortársaink, Studium, Bp. 1928. a „Babits művei idegen nyelveken” c. alatt) Egy téves hírlapi híradás vándorolhat itt jellemző módon, ellenőrzés nélkül munkákról, munkákra...”
- A francia nyelvű szöveg további részében azt fejtegeti, hogy amíg a XIX. század költészete a szűkebb hazát fedezte fel, a modern költészet „nemzetközi költészet”, világgöltészet akart lenni. A modern költők ezt általában úgy próbálják elérni, hogy nagyobb figyelmet szentelnek a vers formájának, mint a tartalomnak, illetve a lehető legegységesebb, könnyen lefordítható, s így mindenki által könnyen befogadható formában akarnak írni, ezért mellőzik az egyes nyelvekhez kötött nemzeti versformákat, s helyette Walt Whitmann példájára szabad verseket írnak.
- 7 Az összes versei és műfordításai c. gyűjteményekben *Táncdal* [Láttam a legényt...] címmel jelent meg.
- 8 A kézirat francia nyelvű szövege itt a dadaizmusról és a szürrealizmusról ad rövid áttekintést, majd André Salmonról ír néhány sort.
- 9 Rövid jellemzése franciául.
- 10 Blaise Cendrars *A nagy féltisek* című ciklusának idézett ötödik és nyolcadik részét Kassák Lajos fordításában adjuk. Az eredetiben franciául.
- 11 Az Eiffel-torony leírását Cendrars *Torony* című költeményéből idézi, ugyancsak Kassák Lajos fordításában. Az eredetiben franciául.
- 12 *A Menus* (Étlapok) idézett szakasza Kassák Lajos fordításában. Az eredetiben franciául.
- 13 Ez az idézet a *Le sud* (*A Dél*) *Goldien-Gate* c. darabjából való. Az eredetiben franciául.
- 14 Idézet *A transzszibériai expressz és a franciaországi kis Johanna prózája* c. szabad versből való, Kassák Lajos fordításában. Az eredetiben franciául.
- 15 Rövid jellemzése franciául.
- 16 Rövid jellemzése franciául.
- 17 Rövid pályakepe franciául.
- 18 Baróti Dezső fordítása. Az eredetiben franciául.
- 19 Baróti Dezső fordítása. Az eredetiben franciául.